

Da mu razdelitev snovi v „Zborniku“ ne ugaja, je umevno; Kanitza v predgovoru ter pozneje jedenkrat prav neusmiljeno zmane; krega vse dozdaje predstavjalce srbskih narodnih pesmij, pismeno hrvaščino naziva „gallimathias der schriftsprache“; I. Mažuraniću očita, da menda ni sam spisal Čengić Age, itd. Skratka, z vsem svetom se krega. Na naravnost nečuven način pa govori o Puklerji, ki je spisal knjigo o ženitbenih običajih pri Hrvatih. Očita mu, da je le iz virov že tiskanih nabral gradivo za svojo knjigo ter da ne podava ničesar novega — potem pa mu je ravno tista knjiga, oziroma v nji objavljena poročila za bosanske ženitbene običaje „eine hauptquelle“. Kaj je Kraussa napotilo tako obširno se baviti s Puklerjevo knjigo, o kateri trdi, da je brez vse vrednosti, to nam razlaga sam. „Ich würde diesem herrn gewiss keine zeile widmen —“ pravi — „wäre er nicht leider gottes in meiner heimat als fenstereinschläger und krawallmacher eine persönlichkeit von bedeutung geworden.“ In to ni menda v kaki opazki, ampak to stoji v kontekstu knjige, katero je antropološko društvo, tedaj znanstven zavod, tiskano poslalo po svetu. Ubogo antropološko društvo!

Dr. J. Babnik.

(Konec prihodnjic.)

III.

Spomenica tisočletnice Metodove smrti. Spisal dr. Fr. Kos. Na svetlo dala Sl. Matica, Ljubljana 1885, IV + 174 str.

Kakor „Mohorjevo društvo“, takisto se je hotela tudi „Slovenska Matica“ letos posebno spominjati tako usodepolnega dogodka za kulturni razvoj ne samó slovenskega naroda, nego malone vseh Slovanov, kakor je bila smrt sv. Metoda in nji sledeče preganjanje slovenske liturgije in slovenske knjige. Izvestno je „Matica“ vsem svojim članom jako uslužila, da jim je podala tako času primerno in korenito spisano knjigo, g. pisatelju pa smo dolžni posebno hvalo, da je naše znanstveno slovstvo obogatil s tako izvornim in temeljitim delom.

Knjiga nam podaja mnogo več, nego obeta na prvi pogled nje naslov. V resnici ona ne opisuje samó življenja sv. Cirila in Metoda ter njih zaslug za kulturo panonskih in korotanskih Slovencev, nego ona obseza vso teritorjalno in politično zgodovino Slovencev v IX. stoletju. In ta zgodovina je sestavljena na podlagi neovržljivih, jako raztresenih in zato malo komu znanih virov; zato se ne dá ni tajiti, ni prezirati. G. pisatelj si je zaslužil s to knjigo ime kritičnega preiskovalca, dobrega opazovalca in vestnega poročevalca.

Po mnenji podpisanega poročevalca ustregel bi bil pisatelj zeló vsem izobraženim Slovincem in njegovo delo postalo bi bilo še popolnejše, da se je tudi na cerkveno zgodovino naših dežel v IX. stoletju neko-

liko bolj oziral in iz do sedaj še malo znanih virov narisal stanje in razdelitev katoliške cerkve po naših krajih, zlasti po tistih, ki niso pripadali Metodovi nadškofiji. Priznavam, da cerkvena slovenska zgodovina IX. stoletja ni nič menj temna in zavozlana, nego politiška, ali g. dr. Kos bi se ne bil smel ustrašiti tudi te naloge, ker je svojo sposobnost za to dokazal. Vsaj po analogiji in primerjanji sličnih uredeb po sosednih zemljah bi se dalo marsikaj skleniti in za naše namere izkopati. Tudi obsezajo nekatere nemške cerkvene zgodovine (n. pr. Hergenröther, Allg. Kirchengeschichte I. zv.) marsikaj, kar se dá prav dobro na slovenske razmere obrniti in za cerkveno zgodovino slovensko porabiti.

Znano je namreč, da je katoliška cerkev tudi slovenskemu jeziku po Korotaniji in Panoniji privoščila tisto veljavo in tiste pravice, kakor nemškemu po Nemčiji; saj si drugače pouka v krščanskem nauku še misliti ne moremo. Res je, da je cerkev zmatrala jedino le latinski kot cerkveni jezik in da se ji je nemščina kakor slovenščina zdela le „nadležno zlo“. Zato je cerkev želela, da bi se celó Očenaš latinski molil, samó „qui aliter non potuerit, vel in sua lingua discat“ (koncil v Mogunciji 813). Vendar je zapovedal koncil v Tursu (l. 813.), da se ima narodu v njegovem jeziku pridigovati in da se morajo celó škofove homilije v narodnem jeziku pretolmačiti. Da se je izpóved vršila v narodnem jeziku, to se razume samó po sebi. Isto velja tudi ob „očitni izpóvedi“, katero je ljudstvo po pridigi govorilo za duhovnom, kakor nam spričujejo brižijski spomeniki.

Jako hvaležni smo pisatelju, da nam je podal na str. 69—98 opis slovenske zemlje v IX. stoletji. To je prvi poskus zgodovinske topografije med Slovenci in reči moramo, da se je ta poskus g. dr. Kosu prav dobro obnesel. V tem oddelku nam je sestavil g. pisatelj vse one kraje tudi zunaj denašnje meje slovenske narodnosti, po katerih so v IX. stoletji še stanovali Slovenci, kakor to spričujejo brez dvojbe slovenska krajevna imena. Samó kar se tiče Štajerske, ne vem ali je g. pisatelj porabil izvrstni Kronesov sestavek v „Mittheilungen des hist. Vereins für Steiermark 1879“, ker ga ne nahajam navedenega med pripomočki; ali gotovo je, da se iz njega vsakdo lahko prepriča, da se v IX. in naslednjih stoletjih samo slovenska krajevna imena po vsi Štajerski bila v navadi.

Vsak izmed nas zna, da sta sv. Ciril in Metod oznanjala krščansko vero po državi kneza Rastislava, ki se je imenovala „Velika Moravska“ (g. pisatelj ni prav storil, da je povsodi izpuščal pridavnik „velika“, kakor se bomo kmalu prepričali). Bilo je torej naravneje poprej povedati, kje je ležala Velika Moravska, kdo je živel v nji in kdo jo je

vladal, nego da je g. pisatelj pričel pripovedovati o delovanji sv. Cirila in Metoda v ti državi. G. pisatelj pa nam opisuje to državo še le na str. 115—126, torej prav na konci svojih zgodovinskih razprav, tako da bralec marsikaj v življenji sv. Cirila in Metoda, str. 25—66, ne more dobro razumeti, dokler se ne seznanj z Veliko Moravsko in njeno léžo.

Zdi se nam v obče, da je g. pisatelj premalo cenil važnost velikomoravske države, baš zaradi tega, ker ji je odmenil zadnje mesto v svoji knjigi. In vendar je prav ta država jedna najzanimivejših pojav ne samó za Slovence, nego tudi za vsakega zgodovinarja sploh. V Veliki Moravski so stopili Slovani prvokrat v kolo izobraženih narodov evropskih in dosegli v kratkem času tako visoko stopinjo kulture, kakor je le bilo mogoče za tisti čas. V teku kratkih osemdesetih let vidimo pred seboj popolnoma urejeno slovensko državo, ki je bila tako močna, da je uspešno odbijala vse srdite navale sosednje Nemčije! In komaj si je priborila svojo samostalnost ter zagotovila obstanek svoj, lotila se je višje naloge in pomislila, kako doprinesti svoj del k splošni izobrazenosti vseh narodov. Velika Moravska nam spričuje jasno, da so bili tudi Slovani zmožni sami po sebi, brez tujega vtikanja (kakor na pr. pri Rusih), samostalno državo utemeljiti, če tudi le za malo časa; in še več, da se je iz njih samih porodilo hrepenenje po višji omiki in da so temu hrepenenju tudi zadostili. V dveh desetletjih so položili panonski Slovenci temelj književnosti svoji in to ob tistem času, iz katerega poznamo prve spomenike stare visoke nemščine. Nihče ne more presoditi, kako daleč bi bil ta narod do sedaj napredoval v omiki, ko bi se ne bile razlile nádenj divje madjarske tolpe. Od panonskih Slovencev so se razširili početki kulture med Čehe, korotanske Slovence, Hrvate, Srbe, Bolgare in Ruse. Zato se ne smemo čuditi, da je ruski letopisec Nestor prenesel generično ime Slovenec na vse Slovane, ki so potem to ime za svoje sprejeli (prim. Spomenica, str. 61).

V razpravi o Veliki Moravski g. pisatelj ne pripoveduje nič natančnega o léži in o mejah te države, tako da jo bode večina čitateljev menjala z denašnjo Moravsko. Da torej „Spomenico“ v tem obziru popolnim — ne da bi hotel s tem g. pisatelja grajati — bodi mi na tem mestu dovoljeno pojasniti, kako daleč se je Velika Moravska raztezala proti jugu.

Iz nemških in drugih zapadnih virov zvédamo o Veliki Moravski le toliko, da je cvetla za Mojmira, Rastislava in Svetopolka ter da si je priborila svojo neodvist od Frankov. Ali kaj natančnejšega o mejah, ali o leži te države ne zvédamo iz ónih virov. Našo radovednost potolaži še le Konstantin Porphyrogeneta, ki je pisal le pol stoletja po razpadu Velike Moravske (l. 949). Gotovo je, da ime naše države prihaja od

več poročati o temeljitosti, katero nahajamo v Kraussovi pisavi, ako o Slovencih govori.

Da napósled v kratkem izrečem sodbo svojo o knjigi: kar je v nji dobrega, ni novo in kar je v nji novega, ni dobro; posebno takrat ne; kadar je to novo Kraussova last in ni posneto iz zbirk, katere so mu bile po prijaznosti raznih nabirateljev na razpolaganje. Krauss pravi, da je pisal knjigo svojo le za misleče ljudi — „für nicht denkende menschen ist dieses buch nicht geschrieben worden“ — to povse akceptiram, pa omeniti moram, da sem dosedaj zmerom bil tega mnenja, da se znanstvene knjige pišejo le za „denkende menschen“. Upajmo torej, da bode knjiga samó „mislečim ljudem“ prišla v roke! Ti bodo ljuljiko hitro spoznali, kajti prirodna krasota in bogastvo jugoslovanskega narodnega življa je tako velika, da je tudi polivka, katera je v ti knjigi razlita čeznjo, ni mogla utopiti. Komur je resno za stvar, temu bode Kraussova knjiga napotek, da se uči jezika, ali da sploh skrbi dobiti avtentične vire. Če bode Kraussova knjiga ta vseh imela, potem smo nje lahko vkljub vsem njenim hibam veseli. Ali tega nas Bog obvaruj, da bi bila ta knjiga vir narodnega običajnega prava za tuje učenjake, ali pa, da bi po znanstveni vrednosti ter po pisavi te knjige tuji našo jugoslovansko znanost in znanstveno pisavo sodili.*)

Dr. Janko Babnik.

III.

Spomenica tisočletnice Metodove smrti. Spisal dr. Fr. Kos. Na svetlo dala Sl. Matica, Ljubljana 1885, IV + 174 str.

(Konec.)

Iz Konstantina zvédamo torej o lézi Velike Moravske le toliko, da se je ona razprostirala na desni strani srednjega Dunava tja doli do izliva Drave, torej po stari Panoniji (razven njenega zapadnega in južnega dela. Životopisec sv. Klementa iz X. stoletja spominja izrecno „panonsko Moravijo“ (*Μοραβία της Πανονίας*) in fuldski letopisi (Pertz M. G. I.) imenujejo leta 901. Panonijo ali iztočno Korotanijo južni del Velike Moravske, („interdum vero Ungari australem partem regni illorum (i. e. Moravorum) Carantanum, devastando invaserunt“). Tudi brezimni tajnik kralja Bele (Endlicher, Gesta Hungarorum 8. pg. 134, 186) govori o „moravskih Korotancih“ (Carinthinorum Morouanensium fines) in s tem se ujema, kar

*) G. dr. Janko Babnik nam je to poročilo o dr. Kraussovi knjigi poslal že lansko pomlad, a natisnili smo je šele zdaj, ker prej nismo imeli prostora. To poudarjamo zategadelj, ker je g. prof. dr. Jagič pred nekoliko meseci o dr. Kraussovi knjigi razglasil kritiko (Archiv f. slav. Phil. VIII. 612—632), ki se v mnogih točkah popolnoma ujema z dr. Babnikovo in bi zatorej lahko kdo mislil, da je dr. Babnik poročilo svoje posnel po prof. Jagičevem spisu.

Uredn.

pripoveduje Helmold v svojem „Chronicon slav. ep. I in II.“, t. j. „da na južni strani baltiškega morja stanujejo slovanski narodi in sicer naj-najiztočneje Rusi, na zapadu od teh Poljaci, ki mejijo na severozapadu s Prusi, na jugozapadu pa s Čehi in „takoimenovanimi“ Moravci (Moravi) ali Korotanci (Carinthe), ki se razprostirajo do Bavarcev in so zelo pobožni“. Da so po Panoniji stanovali Slovenci, in sicer Korotanskim Slovincem najbližnji razrod, potrjuje nam isti Anonymus Salisburgensis, pripoveduje k letu 803, da je Arno pošiljal svečenike na vse strani po Sloveniji: „in Sclavoniam, in partes quarantanas atque inferioris Pannoniae“.

Drugi viri nam zopet potrjujejo, da se je razprostirala Velika Moravska tudi na severni strani Dunava: Anonymus Salisb. imenuje Mojmira kneza Moravcev na „drugi strani Dunava“. Zato je pravo mnenje Šafařikovo (II. 494), da je Dunav delil Veliko Moravsko na dva dela in zato nahajamo v slovanskih virih dualni izraz „vyšnii Morawě“. Velika Moravska je obsezala torej razven Panonije tudi severozapadno Ogersko ob dolnji Groni, Nitri in Vagi; potem dunajsko kotlino med Moravo in dunajskim Golovcem in morebiti tudi južni del današnje Moravske. Šafařik misli (II. 469) in češki pisatelji radi poudarjajo, da je Svetoplukova oblast obsezala tudi Češko z današnjo Moravsko, Šlezijo in Lužico, ali iz zgodovinskih virov se to ne dá spričati. Svetopolka so sicer Čehi priznavali za svojega vrhovnega gospodarja, ker se je bil l. 871. oženil s plemenito Čehinjo, ali po njegovi smrti so se nagnili češki knezi zopet na nemško stran in poklonili kralju Arnulfu l. 897 (Ann. fuld. ann. 898). Svetopluk niti ni mogel pomisliti na trajno pokornost Čehov, ker ti so bili takrat še pogani in na mnogo neodvisnih županij razdeljeni (Dümmler, Pannonische Legende Archiv f. öst. Gq. XIII. pg. 175—176).

Kljubu vsemu temu je Šafařik (II. 461) iskal središče Velike Moravske ob sredni Moravi, v današnji Moravski, in ravno tam išče tudi Rastislavov glavni grad Dėvin. Ta grad imenujejo fuldski letopisi k l. 864 „Douina (Dowina), id est puella“ (Pertz, M. G. I. 378) in ga opisujejo (l. 869) da je „ineffabilis Rastizi munitio et omnibus antiquissimis dissimilis“ ter (l. 871) „urbs antiqua Rastizi“. Čehi iščejo ta grad ob reki Taji na najvišjem vrhunci Polavskih gorã (blizu Nikolsburga). Nemški zgodovinarji pa mislijo, da je stal na malem vrhunci ob izlivu Morave v Dunavo; blizu Požuna („Bracislavo's-Burg“) na Ogerskem, „wofür der klare Wortlaut geschichtlicher Ueberlieferung spricht“ (Krones, Grundriss der öst. Geschichte I. 165). Na podnožji tega hribca stoji sedaj mestece Theben, to je ponemčena oblika slovenskega „Dewin“. „Ta kraj je neizrečeno ugoden za utrditev“, zagotavljajo nam zvédenci, in na hribci vidijo se še dandanašnji obširne razvaline. Pripravna léža, podobnost imena

Theben in Devin, in zgodovinska verjetnost napeljujejo nas iskati središče Velike Moravske na tem mestu (prim. Spomenica, str. 170., opazka 200) in ravno tu si moramo misliti tudi začetek velikemoravske države. „Ali je mogoče pomisliti, da bi bil Rastislav glavni svoj grad postavil na meji tedanje svoje države? Nikakor ne, zato moramo trditi, da je Rastislava država obsezala tudi jeden del Ogerske“ (Gfrörer-Weiss, *Bizantinische Geschichten*, II. Bd. pg. 93). Ravno to nam potrjuje tudi fuldski letopisec, ki pravi, da je moral kralj Ludovik, prej nego je začel oblegati Devin, prekoračiti Dunav (ne Taje!) in iz teh besedij se posnemlje, da se je kralj tudi že na južni strani Dunava vojskoval z Moravci.

Za to, da Velika Moravska ni mogla ležati v današnji Moravski, imamo tudi nekoliko indirektnih dokazov. Ludovik in Arnulf sta se vojskovala proti Veliki Moravski, ker se je bila uprla Nemcem in odtrgala od njih vlade. Noben izvir pa nam ne poroča, da bi bil že Karol Véliko današnjo Moravsko podjarmil in zato njegovi nasledniki niso imeli nikakega uzroka današnje Moravske za Nemčijo reklamovati. Tudi leži današnja Moravska precěj od roke, zaklinjena med Česko in Karpati, tako da bi nemške vojske ne bile mogle tako lahko v njo prodirati, kakor so v resnici v Veliko Moravsko. In z druge strani bi tudi Madjari ne bili tako lahko uničili veliko-moravske države, ko bi jim ona ne bila ležala ravno na poti, po kateri so udarjali na Nemčijo. O današnji Moravski pa je znano, da so se je bili le mimogredé polastili.

Še odločilnejši dokaz pa se dá izvajati iz nasprotovanja nemških škofov Metodu in njegovi nadškofiji. Kajti iz sáme nevoščljivosti in iz golega sovraštva do slovenskega jezika se to nasprotstvo vendar ne dá tolmačiti. Kolikor tudi moramo obsojati ravnanje nemških škofov proti Metodu, vendar moramo reči, da so oni vsaj formalen uzrok imeli zato. Kralj Ludovik Pobožni je bil porazdelil namreč l. 827. (?) vso zemljo na iztočni strani frankovske države tako, da, kar je bilo na jugoiztoku od dunajskega Golovca, imela je v cerkvenem obziru spadati pod saligraško škofijo, kar jo je na severoiztoku, pa pod pasovsko. Potegnimo zdaj črto od Golovca naravnost proti iztoku in videli bodemo, da je ta črta reka Dunava, torej tista, ki je Veliko Moravsko delila na severni in južni del. In zdí se, da sta oba škofa tudi duhovnike svoje v te „iztočne strani“ pošiljala in po njih sveto véro širila, ali teh duhovnikov narod ni razumeval. To vsaj lahko posnemamo iz pritožbe bavarskih škofov papežu Ivanu IX. (Spomenica str. 22), da je med Slovenci začelo krščanstvo pešati (t. j. pred prihodom sv. Cirila in Metoda), da niso hoteli več plačevati davka bavarskim vojvodam, nego da so se začeli z vojsko upirati Nemcem (t. j. ob času, ko se je Velika Moravska oslobodila). Iz tega lahko raz-

umevamo, zakaj sta se baš saligraški in pasavski skof v sv. Metoda zaganjala. Ona sta v prvi vrsti branila stare meje svojih škofij in se nista hotela odreči desetini, katero bi bili morali pokrščeni Slovenci njima plačevati. Denašnja Moravska pa za sv. Metoda še ni pripadala k nobeni škofiji (Spomenica str. 138., opazka 115.), torej ni imel ni pasavski, ni saligraški škof prav nobenega uzroka denašnje Moravske za sé reklamovati. Da, niti nitranska okolica ni pripadala k nobeni omejenih škofij in zato poudarjajo bavarski škofi l. 900. (Spomenica str. 22.), da Nemeč Wiching, kateri je bil l. 885. za škofa v Nitri postavljen, „ni bil poslan v óno staro pasavsko škofijo, temveč k nekemu, na novo spreobrnemu narodu, katerega je podvrgel vojvoda sam.“ T. j. že knez Mojmir je bil pregnal Privino iz Nitre in osvojil njegovo kneževino. S početka torej niti okolica nitranska ni spadala k Veliki Moravski in zato tem menj kraji, ki ležé severneje od Nitre.

Zadosti je, ako uvažamo samó faktum, da so Čehi spoznali v Moravcih svoje sovražnike, in da se je Svetopolkova moč, kakor vse kaže, proti severu in severozapadu le malo mogla razširiti, dočim je meje svoje zmerom bolj proti jugu razmicala; in prepričali se bomo, da so morali biti Veliki Moravci druge narodnosti, nego li Čehi, in da so njih jezikovni bratje stanovali na južni strani srednjega Dunava. Dümmler (Pannon. Legende, pg. 175. (76) poudarja tudi, da so imeli stari Čehi vso drugačno ustavo, nego Veliki Moravci, kateri so bili po njegovem mnenji Slovenci (l. c. pg. 174.). Ravno to dokazujejo tudi slovanski filologi, počenši od Dobrovskega in Kopitarja pa do velikana Miklošiča (prim. Spomenica str. 65.). Vendar misli ta poslednji učenjak, da so se bili Slovenci tudi na denašnje Moravsko naselili. To pa ni verjetno, ker bi ne znali, iz katerega uzroka (Dümmlerjevo tolmačenje ne zadostuje) so se Slovenci ob srednji Moravi počesili. Kdor je prepričan, da je bilo središče Velike Moravske ob Dunavu, in kdor vé, da so se Slovenci iz vlaške nižine ob Dunavu navzgor v ogersko nižino in dalje v Panonijo širili in tako tudi malo ogersko nižino in dunajsko kotlino posedli in celó lep kos dolnje Avstrije naselili (Spomenica str. 90—96.), tisti se ne bode mogel čuditi, da so v Veliki Moravski stanovali Slovenci in ne Čehi. Spomina vredno je tudi, da je denašnje slovaško narečje zeló podobno slovensko-korotanskemu (Kopitar, Glagolita Cloz. pg. LXX.) in da so poleg Slovencev Slovaki še jedino slovansko pleme, ki samó imenuje svoj jezik slovenski (Šafařík, II. 32.).

Vrnimo se zopet k Metodovi „Spomenici“. Gledé njene osnove želeli bi bili torej, da se v nji hitro s početka opiše léža in zgodovina Velike Moravske, da bi torej óno, kar je na str. 115—126. natisneno,

stalo pred životopisom Cirila in Metoda, ali pa da bi bil g. pisatelj vsaj na kratko označil položaj Velike Moravske na str. 28., kjer se pripoveduje o prihodu Cirila in Metoda v to državo. Tako ravnajoči izognil bi se bil g. pisatelj nekaterim nejasnostim, (njegova knjiga bila bi postala razumljivejša tudi za neuke čitatelje) in nekaterih stvari bi ne bilo potreba po dva ali še večkrat ponavljati (n. pr. str. 37. in 137., opazka 111.). Tako se tudi o Privini govori mnogo poprej, nego potrpežljivi čitatelj zvé, kdo je bil ta Privina. Cerkevna zgodovina je namreč zlasti v srednjem veku tako ozko spojena s politiško, da se nikakor ne dá jedna od druge ločiti, in da se morata obe enakodobno opisovati.

Ravno tako bi bili želeli gledé opisa virov, ki je presplošen in ima mnogo nepotrebnih „razni, nekteri“ itd., in gledé dodatka k virom, da se je vse to pri konci knjige tiskalo in to prvič zato, da bi knjiga ne omrzila takoj s početka nestrokovnjakom, ki se na take stvari ne ozirajo; in drugič zato, ker bi se tudi s tem lahko izognilo opetovanju, ko bi se bili ti „dodatki“ pri opazkah k tekstu natisnili. Te „opazke“ so namreč zelo točne, ki vsakega zvédenca popolnoma zadovoljujejo in zato obsezajo tudi, akoravno so prav drobno tiskane, več nego četrtno vse knjige. „Dodatki“ (t. j. excerpti iz virov) mogli so se tudi mnogo okrajšati, ker itak tekst malo kasneje vse tisto pripoveduje, kar stoji v izpiskih iz virov. Zato bi bilo zadostovalo, da je g. pisatelj pri „opazkah“ samó dotični latinski tekst citoval, kakor je to storil pri ónih virih, ki se ne odnašajo strogo na Cirila in Metoda, skratka: virov ni bilo potreba deliti in najvažnejši stali bi bili lahko med opazkami.

V ostalem ima pisatelj teh vrstic dr. Kosovi knjigi le tû pa tam kako malenkost pripomeniti, ali kaj malega nadodati. N. pr. na str. 30. govori se o „nemških duhovnikih, stanujočih v deželi moravski (pravo: v Veliki Moravski).“ Takih ob času sv. Cirila in Metoda menda pač ni bilo mnogo, nego sovraštvo proti sv. apostoloma se je širilo od zunaj, iz saligraške in pasavske škofije.

Da so „nemški grofje po (Vel) Moravskem sklicevali zборе in pobirali davek“ (str. 57.), ni zlagano, nego to je v resnici tako bilo, predno je Mojmir oslobodil Veliko Moravsko od frankovske nadvlade, a res je pa, da so bile v denašnji Moravski „notranje stvari v rokah domačih knezov.“ Tako se tudi trditev nemških škofov, „da so se začeli Slovenci protiviti krščanstvu,“ odnaša baš na tiste čase, ko so se Veliki Moravci odcepili od Nemčije in torej tudi od bavarskih škofij, a ne na l. 900., ko je bila spomenica bavarskih škofov napisana (prim. 17. dodatek k virom, str. 21.).

Iz naše razprave o Veliki Moravski je uvidno samó ob sebi, da je zelo dvojiti, je li sv. Metod res pokopan v denašnjem Velehradu blizu

Ogerskega gradišča (letopisi imajo obliko „Vueligrad“ in morebiti že to zadosti spričuje, da v tem mestu niso stanovali Čehi). To mnenje je razširil Šafařík (II. 461, opazka 2.), opiraje se na poznejše vire in na sumnjivo, morebiti celó podvrženo poročilo pisatelja „Hildegardus Gradicensis“ (Boczek, Cod. dipl. I. 113.). Zato ne moremo ničesa gotovega védeti o mestu, kje je sv. Metod pokopan (prim. Spom. str. 53. in 142., opz. 207.). — Govoreč o smrti sv. Metoda mogel bi bil pisatelj opaziti tudi, ali se je ohranila med Slovenci kaka pripóved o delovanji sv. apostolov. V „Novicah“ smo brali, da je sv. Metod maševal na potovanji svojem v Rim v kapeli sv. Mihela v Jarenini poleg Maribora in v kapeli podružnice Trebelno na Dolenjskem. (Kobe, „Novice“ l. 1844. str. 119.; Trstenjak, „Nov.“ l. 1862., str. 443.; prim. Spom. str. 134., op. 72.)

Oni, ki s Šafaříkom vred trdijo, da je sv. Ciril sestavil slovensko azbuko že v Carigradu in že v Bolgariji začel predstavljati svete knjige, da se mora torej cerkveni jezik imenovati starobolgarski, a ne staroslovenski (Spom. str. 62.), naj pomislijo na naslednje besede učenega germanista Moritza Haupta (Wiener Jahrbücher LXXVI., str. 128—131.): „Ni ne dokazano, ne verjetno, da bi bila slovenska apostola že v Macedoniji začela predstavljati sveto pismo . . . . Kolikor je meni znano, se v poprejšnjih časih ni začenjalo spreobrnjenje kakšnega naroda s prestavo biblije, kakor dandanes, in vse kaže, da sta sv. Ciril in Metod še le v Panoniji, kjer je bilo ljudstvo že od davno spreobrneno in pripravljeno za tak dar, začela misliti na prestavo sv. pisma, in da se pri tem nista morebiti posluževala bolgarskega narečja, katero sta bila v mladosti svoji naučila, nego jezika Panoncev, za katere sta se v prvi vrsti lotila tega dela.“ Tudi Dümmler (Pann. Legende pg. 168.) spoznal je iz „panonske legende“, da je verjetneje, ka je sv. Ciril še le v Vel. Moravski novo azbuko izumel, ker ga je še le želja Moravcev, imeti sveto pismo v domačem jeziku, k temu prisilila. V Macedoniji se ni čutila potreba slovenskih liturgičnih knjig in torej tudi ne slovenskega pisma, ker so krščeni Slovani na balkanskem polotoku najpoprej grški jezik pri službi božji rabili in zato niso želeli slovanskih liturgičnih knjig. Vse drugače pa je bilo v Vel. Moravski, kjer je knez Rastislav najprej iz političnih obziróv uvedel slovensko liturgijo, da bi se tako popolnoma oslobodil frankovskega vpliva (Miklosich, Altsl. Formenlehre str. V—VI.).“

Sicer pa je bil ves prepír med učenjaki, ali se ima cerkveni jezik imenovati „staroslovenski“ ali „starobolgarski“, popolnoma nepotreben in brez vsake podstave, ker so se itak i Bolgari spočetka Slovence imenovali in ker je bil njih jezik najsorodnejši panonsko-slovenskemu, ker sta oba dva sinova jedne ter iste matere, kakor tudi naša korotanska slovenščina.

Vse ugibanje o narodnosti starih Moravcev na str. 65. odpade, ako se pomisli, da se je Velika Moravska prostirala ob obeh straneh Dunava med Dunajem in Ostrogonom.

Ne še le v IX. stoletji (str. 69.) nego že v VI. so bili Slovani že jako razširjeni. Na str. 70. bilo bi potrebno povédati, kdaj, od kod in kako so se Slovenci naselili v denašnjo domovino svojo, ker sama opazka na str. 150., št. 59. ne zadostuje temu. Opazka ob izviru besede „Carantanum“ na str. 71. je prav dobra in prepričevalna. Na str. 74., vrsta 25. mora se čitati „Mrtvo gorovje“, mesto Mrtvo morje. Kakor novejše preiskave kažejo, dalo se bode pač malo krajevnih imen po Koroškem iz Keltskega ali latinskega jezika protolmačiti (str. 77.). Županija hrvaška na Koroškem nič ne dokazuje za to, da bi se bili tudi Hrvati med Slovence naselili (str. 78.), ker ime „Hrvat“ najprej ni bilo generično, nego splošno in je značilo „brance, dobro oborožane vojake“ (Geitler, Rad jugosl. akademije XXXIV. str. 111—118.), in v tem pomenu je mogla ta beseda tudi Slovincem znana biti. Mesto „iztočna marka“ (str. 90.) moral bi se za IX. stoletje rabiti izraz Velika Moravska, in akoravno se je ta zemlja tudi „Avaria“ in „Hunnia“ imenovala, vendar njeni poglaviti prebivalci niso bili Obri, nego od njih le odvisni Slovenci. V imeni „Medelicha“ (str. 92.) spričuje *d* pred *l*, da so takrat v tem mestu Slovenci stanovali (morebiti izvira od *mel*, *melec*, *melik*).

Na str. 100. pogrešamo naloge akvilejskih patrijarhov pri podjarmljenji in pokristjanjenji (velikega dela) Slovencev. Romanska kultura med Slovenci je starejša od germanske.

Prav pravi g. pisatelj na str. 109., da ne véruje Felicetti-Kronesovi trditvi, ka bi bila Drava meja med Iztočno marko in med Koroško. Ali na str. 110. ugiblje, da je bila tudi Koroška jedna izmed štirih mark, na katere je cesar Ludovik razdelil l. 828. Balderikovo deželo. Koroška je bila vojvodina in kot taka je imela štiri marke ob južni in iztočni svoji meji, t. j. Furlansko, Istro, Slovensko marko in Štajersko marko.

Na str. 115. manjka dobe, kdaj je počela Velika Moravska in pri kateri priliki je začela otresati tuji jarem. Ravno tako se tudi na str. 126. ne pripoveduje, kdaj so Madjari uničili velikomoravsko državo. Konst. Grot (Moravija i Madjari se polovini IX. do načala X. veka) dokazal je, da se je to zgodilo l. 904., ali še le l. 907. dosegli so Madjari popolno prevago ob srednjem Dunavu, ko so namreč potolkli nemško vojsko in tako preobrnil tedanje razmerje v srednji Evropi. Palacky (Gesch. von Böhmen I³. pg. 195.). imenuje navalo Madjarov jeden najvažnejših dogodkov evropske zgodovine in največjo nesrečo, ki je zadela Slované v teku

jednega tisočletja, ker ti so se zasadili kot klin med Slovane in s tem za večno ločili severne Slovane od južnih.

Ti dostavki k dr. Kosovi „Spomenici“ zdeli so se mi tem potrebnejši, ker sem prepričan, da se ne povrne zopet tako hitro prilika govoriti o „Veliki Moravski“, kakor se je bila ravno letos ponudila, in ker me je večletna izkušnja naučila, da imajo celó najizobraženejši zgodovinarji-strokovnjaki napačne pojme o ti za nas toli važni državi. Tako upam, da smo tudi mi Slovenci o priliki tako važne tisočletnice svojo dolžnost storili in svetu pokazali, kako močno se zanimamo za kulturno delovanje slovenskih apostolov v IX. stoletji in koliko važnost pripisujemo temu dogodku. Zato vsakdo izmed nas sézi za „Spomenico“ in se iz nje nasrči duhá, ki je naudajal prva naša dva svetca in učitelja.

S. Rutar.

Knjižne redkosti slovenske.

Spisal L. Žvab.

(Dalje.)

I. Abecedniki.

1. Nov popravleni plateltaf. V Ljubljani 1784. 1 Heft. 8. (Mitth. des hist. Ver. für Krain 1862. str. 114).

2. Vadenje sa Brati v use sorte pifarije, sa Sholarje teh deshelfkih fhol. V Lublani stiskane per And. Gasslerju, Sakladavzu od Normalfhulbukov. (M. d. h. V. f. K. 1857 str. 92.) Lenček pravi, da je to delo nepodpolno in dodaje opomnjo: „Bei diesem Werke, welches ein vollständiges Titelblatt enthält, ist die Jahreszahl nicht angegeben“. Kdaj se je natisnila ta knjiga? — Albin Arko nas uči v knjižici: „Tristoletnica tiskarstva v Ljubljani. V Ljubljani 1875“ na 20. in 21. strani, da „se je 1778. l. preselil Ignacij Alojzij pl. Kleinmayer iz Celovca v Ljubljano, ter je ustanovil ‚Laibacher Zeitung‘, ko je bil ob enem jel v Celoveci izdajati ‚Klagenfurter Zeitung‘. 20. decembra 1782. l. je dobil pravico, tiskarno napraviti in novine prodajati. — 23. marca 1789. l. je izročil tiskarno svojej ženi Tekli, katere oča se je imenoval Lieber. Po smrti svojega moža je tiskarno dala v najem Andreju Gasslerju, a 18. avgusta jej je deželna vlada dovolila, da svobodno more sama tiskarno voditi. 1817. l. je izročila gospa pl. Kleinmayerjeva tiskarno svojemu sinu Ignaciju Alojziju pl. Kleinmayerju, ki je nastopil za voditelja te tiskarne 1. julija 1817 . . . .“ — Potém nahajamo Gaslerja